

Презентация

Бу киноде кыраачай-малкыбар жаш тейлоно айнытууга болушук этген «Эльбрус»-фонду Нальчик шаарда офисинде «Летопись в камне. Города и люди» деген документли фильмин презентациясы болганды. Алай эле «Эльбрус»-Шимал-Кавказ (Северо-Западный) бля Ара Кавказы орта өмдөрлөдө тарыхны оюсөндө салган циклин бошайды.

Фильмде бусугатда Кыбарчы-Малкыбар, Кыраачай-Черкес, Северо-Осетия-Алания республикалары, Ставрополье, Краснодар крайны жерлеринде 6-чы-7-чи өмдөрлөдө улуу Алан кырал болганыны оюсөндө айтылды. Сөз дагында бу тейлөдө эрте заманда салынган шахарлары эм алада жашаган адамданы оюсөндө берди.

Аланын тин хазналары бай...

Угьай, биз хуна тешиккен чыкьмагьанбыз!..

Кешене.

Бизни тейредө саутта көп санда табылды.

«Летопись в камне» деген циклин кыраачай: «Биз кез алда турган затпаны көргөзтөбүз. Бу эгертмелени ичинде биз тууганын бери жашап турабыз, алай болганыкыга, анга эс бурмайбыз», - дейдиле. Муну алында чыкьсан эки фильм да бусугатдагы Кыраачай-

тинте тейрегелени, ол Москва, Ставрополье, Нарсанна, кыралны башха шахарларыны икмультуу аралары бля байламлык тохтадырганды.

Ол эки улуу илми иш жазганды. «Свет и тени партизанского войны» эм «В зоне «Эдельвейса» деген киталпарында Кызи-Магомет табып көргөзгөн шартгаля немисли агилле улуу багы бергенди. Андан сора ма ол экин өмдөрлөни теренине бурганды. Көп жылны ичинде ол Кыраачай-Черкесде, Ставрополье, Кыбарчы-Малкыбарда, Северо-Осетияда тарых жаны

Алийиланы Кызайи-Магомет.

суратпаш шартла бля ачык, ил аныгылашыныча көргөзгөндө. Улуу шахарла, элле, аланы тейреклеринде уа кылауур кыалала бля сюрюк жөрле, тау тыгырчакылада кешенеле, тащдан ишленген эртегиле цивилизацияланы өмдөрлөри асыры узагьанд оюсөндө улуу тейреке ёсоп...

Сөз ючюн, кийимелени оюсөндө айтканда, бусугатда Кавказда жашаган малкыбар бля эртегиле анын илхетнеде ала бля археолог ол затпаны көп заманын ичинде бардырганын изилуени кезууринде тохтадырганды.

Тюнегити кюнөн билмелени тамбасы жокчуу бусугатда жашаган тейлө уа тарыхларында аны бля айрылганды. Археолог ол жер тобюндөн политикле ары сукьган шартпаны кызаип чыгардыла. Презентацияны ахырында залга жыйылганы битеу ол затпаны чертгенди. Мындан арзында «Эльбрусиди» келечилери фильмин

суратпаш шартла бля ачык, ил аныгылашыныча көргөзгөндө. Улуу шахарла, элле, аланы тейреклеринде уа кылауур кыалала бля сюрюк жөрле, тау тыгырчакылада кешенеле, тащдан ишленген эртегиле цивилизацияланы өмдөрлөри асыры узагьанд оюсөндө улуу тейреке ёсоп...

Сөз ючюн, кийимелени оюсөндө айтканда, бусугатда Кавказда жашаган малкыбар бля эртегиле анын илхетнеде ала бля археолог ол затпаны көп заманын ичинде бардырганын изилуени кезууринде тохтадырганды.

Тюнегити кюнөн билмелени тамбасы жокчуу бусугатда жашаган тейлө уа тарыхларында аны бля айрылганды. Археолог ол жер тобюндөн политикле ары сукьган шартпаны кызаип чыгардыла. Презентацияны ахырында залга жыйылганы битеу ол затпаны чертгенди. Мындан арзында «Эльбрусиди» келечилери фильмин

ГЕРИЛИЛАНЫ АСИЯТ. Суратпаны МАМАИЛАНЫ Алай алгьанды.

этип эпледө тамата класпаны окуучуларына көргөзторюкө. Ким билиди, андан сора жаш адамда эртегиле кешенеле, кыалалагы, ил юлгөдө да башха кырал, аланы жүректерине улуу өхтемлик сингер эсе уа?!

ГЕРИЛИЛАНЫ АСИЯТ. Суратпаны МАМАИЛАНЫ Алай алгьанды.

Фашисттерни планларын оюугьа тийшли юлюш кыошканды

Ахыры. Аппы 1-чи беттеди.

Солдатскы-Проходный тейреде уа ол ачарна жерле куралган индекле кыазылганды. Баш Кавказ таулары этген аушула ол жерле жашаганыла, 1574 сапер батальон да 116-чы инженер батальону спецалисттерини башчылыклары бля аскер позицияла ишленгенди.

Республиканы кыорууланы 37-чи аскер сөрмөшө бардырганын ызда битеу да 23 кыоруулануу узел кыралганды. Аны хайырында аскер бөлөм оюн ичинде 120 километрик уакайда душманын иймей турганды.

Немисиле республикага жуукьлашканы бля промышленности оборудованыны, малланы, адамданы башха жерлелө көчүрүк жаны бля иш башланганды. Аппы 1-чи улуу предпритиянда 15-чи көчүрүлгөндө. Тырнауздан кыачыла, ол тейредеде жашаганы бля бирге тау-байыкыландыруучу комбинатны башкарындан аскер аяланы юйрөлдөрдөн 1500 адамны Бечо аушдан аудургандыла. Аны бля бирге багылы оборудовани да өтдөрүлгөндө.

1942-Кыбарчы-Малкыбарны жеринде сөрмөшө башлангандыла. Малка, Бахсан эмда Төрөк кыоруулануу ызладан өтөр ючюн, уучулачула эки талмак дивизиюны жашау, хауа аскер бөлөмөлдөн да иги кесиги жибргенди.

30-чу октябрын ахырында душман атакаларын жангырчанды бир кюнө ичинде ол Нальчик-Хасанни-Горнеж жолуну жанпанды бизни аскерлере бир неча керчеп чакпанды. Алага ыздара-Бабугент-Чирки көп-Ташла-Тала-Урух сууну башкарыла кыоруулануу нуну ызга дери туракьларга тошгөндө. Чөгөм эмда Бахсан ауузлада да кыаты сөрмөшө баргьандыла. Иги да тоузурган армияны аскер бөлөмдөрү кызыл аскерлерини Таула, агачыла аланы өймөндө кытаргандыла, мында душман авиациясын, танкларын бля артиллериясын сойгонна хайралналмаганды.

Юльде немис-фашист уучулачулагы кыажу сөрмөшө. Ала фашистлени Кавказ бля байламлы пландарын оюуда улуу магыанын туткундыла. Жалады октябры ахырында, ноябры уа башында өтгьлгьандыла немисиле Кавказ таулары теклерине. Душман Кыбарчы-Малкыбарны Ташла-Тала эмда тау районундан башха жерлерин кыошпа этген.

37-чи армияны 8,5 миң аскерчиси республика ючюн юрөшө жепилери бергенди. Кишиликлери, батыйлыклары ючюн да Совет Союзну Жибргөндө аскер ага Кавказ бля А.Пиримс ашвилге бля В.Лурсманшивилиге аталгьанды. Кавказы кыоруулагы улуу кыайын салганы ючюн Нальчик 1942 жылда Ага журтун 1-чи даражалы ордени бля саугьланганды. 2010 жылда 15-чи мартта уа РФ-ни Президентини КМР-ни анга «Аскер махтаулууну шахары» деген ат айдун ючөндөн узагыа кыош салгьанды.

Кыбарчы-Малкыбарны жерин уучулачула гитлерине ледин сытпаланы кесилерине тапкыкыга хайыралырга көргөшгөндө. Болшөшөккө жаккан мектептерин жангырчы башкарыла, мусулманы байрамданы кыайтаргандыла. Нацистелер кесилерин «исламны» кертти шухфарына» көргөшө эдиле. Гитлер Кавказын «улуу имамына» салынганды.

уа аны бир торлю магыанысы болмай банды. 1942 жылда огу артында Малгобек кыоруулануу операция башланды. 20-чы сентябрде душман, Төрөн Көрпуну тейреинден Огьары Акьбаша бля Планооскоге кыаты ол ача, алгьа ешон угьгьанды. 24-чи сентябрде ингрде немисиле Терх сууну сол жагысында Пришибан, Майский эмда Колпяреская кыоруулагы пландарын кыошга этгенди.

А ючюн сөрмөшө баргьандыла. Көп адам, техникасы да кыорагьларына да кыраамай, немисли аскер башчыла Эпбруну тейреинде Баш Кавказ таулары кыошга этер уучулачуу юзмөгөндө. Алай 1942 жылда сентябрь-октябр айында совет аскерле кыазуат этип, кыаты бөгитилгенди. Алайда душманын чыдалмай, бизни аскерле 1942 жылда 25-чи октябрде Бахсан-Юночню Кызбурун уакайда фашист аскерле алгьа жан аткандыла, Нальчикни кыоруулануу операция ма андан башланганды. Фашистлелер жөрдөн хауадан да аугусу от ачып, 37-чи армияны хорларга уяум этгенди. Ючюнө ичинде 70 бомбардируучу, 270 танк жибргенди.

1942 жылда 25-чи октябрде Бахсан-Юночню Кызбурун уакайда фашист аскерле алгьа жан аткандыла, Нальчикни кыоруулануу операция ма андан башланганды. Фашистлелер жөрдөн хауадан да аугусу от ачып, 37-чи армияны хорларга уяум этгенди. Ючюнө ичинде 70 бомбардируучу, 270 танк жибргенди.

1942 жылда 25-чи октябрде Бахсан-Юночню Кызбурун уакайда фашист аскерле алгьа жан аткандыла, Нальчикни кыоруулануу операция ма андан башланганды. Фашистлелер жөрдөн хауадан да аугусу от ачып, 37-чи армияны хорларга уяум этгенди. Ючюнө ичинде 70 бомбардируучу, 270 танк жибргенди.

30-чу октябрын ахырында душман атакаларын жангырчанды бир кюнө ичинде ол Нальчик-Хасанни-Горнеж жолуну жанпанды бизни аскерлере бир неча керчеп чакпанды. Алага ыздара-Бабугент-Чирки көп-Ташла-Тала-Урух сууну башкарыла кыоруулануу нуну ызга дери туракьларга тошгөндө. Чөгөм эмда Бахсан ауузлада да кыаты сөрмөшө баргьандыла. Иги да тоузурган армияны аскер бөлөмдөрү кызыл аскерлерини Таула, агачыла аланы өймөндө кытаргандыла, мында душман авиациясын, танкларын бля артиллериясын сойгонна хайралналмаганды.

Юльде немис-фашист уучулачулагы кыажу сөрмөшө. Ала фашистлени Кавказ бля байламлы пландарын оюуда улуу магыанын туткундыла. Жалады октябры ахырында, ноябры уа башында өтгьлгьандыла немисиле Кавказ таулары теклерине. Душман Кыбарчы-Малкыбарны Ташла-Тала эмда тау районундан башха жерлерин кыошпа этген.

37-чи армияны 8,5 миң аскерчиси республика ючюн юрөшө жепилери бергенди. Кишиликлери, батыйлыклары ючюн да Совет Союзну Жибргөндө аскер ага Кавказ бля А.Пиримс ашвилге бля В.Лурсманшивилиге аталгьанды. Кавказы кыоруулагы улуу кыайын салганы ючюн Нальчик 1942 жылда Ага журтун 1-чи даражалы ордени бля саугьланганды. 2010 жылда 15-чи мартта уа РФ-ни Президентини КМР-ни анга «Аскер махтаулууну шахары» деген ат айдун ючөндөн узагыа кыош салгьанды.

Кыбарчы-Малкыбарны жерин уучулачула гитлерине ледин сытпаланы кесилерине тапкыкыга хайыралырга көргөшгөндө. Болшөшөккө жаккан мектептерин жангырчы башкарыла, мусулманы байрамданы кыайтаргандыла. Нацистелер кесилерин «исламны» кертти шухфарына» көргөшө эдиле. Гитлер Кавказын «улуу имамына» салынганды.

Кыбарчы-Малкыбарны жерин уучулачула гитлерине ледин сытпаланы кесилерине тапкыкыга хайыралырга көргөшгөндө. Болшөшөккө жаккан мектептерин жангырчы башкарыла, мусулманы байрамданы кыайтаргандыла. Нацистелер кесилерин «исламны» кертти шухфарына» көргөшө эдиле. Гитлер Кавказын «улуу имамына» салынганды.

1-чи танк армияны башчысы Э.Махензев а испал динни алап, Нальчикке жегитте журюп тизгенди. «Жангы нызам» тохтадырганыла аланы политикаларын «кавказ халкынын сейлерине келишкенча» көргөшө эдиле. Алай амалы бля немисиле ала жалпы болганын санын кейбегитре нызам этгенди.

Оккупация узам тохтадыргьанды, республикада властны совет органдары кыруулгьан эдиле. Битеу полномочияла уучулачула кыраган комедатралагы берилгенди. «Жангы нызам» кёге орнатыр мурат бля гитлерине марионеткыларыны куруу адеминде кел санда тулуу өтпөрүү, рейхке ишлерге жибериу, жержерле ыркысын кыошга этиу, халкыны унукчуруу, илмуну бля кулураны учурде денениларын кыруу адеминде артыкькыла этилгенди. Иги жашуу кырагьга айтан фашистле кыаты террорун бардыргьандыла, халкьга эаумулук сынанганды.

Оккупацияр башчылык этен «Берган» («Таулу») деген батале артыкьда койоулук этгенди. Ол ючю аскердон миллет легион кырагьанды. Аны уйругуу бля ала мандары, пленне тоштен аскерчилени да кырагьандыла, Кызыл Аскерни бөлөмлерине южугьа сөрмөшөкө кыатышкандыла. Фашистле не тиширулуна не кыартыны не сөбийлени аймагьанды.

Оккупацияны кезуөндө Кызбурунда 152, Төбөн Чөгөмдө 50, Кёндөлдө 41 адам өлтүрүлгөндө. Гитлерине юйрөлөни саудуу кырагьгьандыла. Колхозчу Моллааны Мазаны беш башха юйорю илишгана салынган адам өлтүрүлгөндө. Мурдала кызыл аскерни Шауловну кой бищисин бля аны бек уулуна 11 жыл, бек гитчисине уа 5 ай бек беш сабийн юйөргьандыла. Бир неча аны ичинде фашистле битеу да 4241 адам өлтүрүлгөндө, аланы арзалангьанды пленне тоштен 2053 аскерчи болганды.

Кыбарчы-Малкыбарда фашистле өлгөнлени оюсөндө киймелени окуна коймайгьандыла. Республикада 32 439 эл молк машина бля тауур чыгарьланды, Ала суугь малланы 75 процентин, койыла бля кыоузланы 88 процентин сорюп кеткенди, тонгузланы бля кой кыангьандыны гунч этгенди.

Битеу урушда да халны тюрлендирген Сталинград сөрмөшө хорламны хайыры Кавказга да жеткенди. 22-чи декабрде Закавказье фронтун аскерлери, ючюн алып, алгьа тейрегенди. Уучулачуулагы, көп адамларын, саудууларын, ыркыларынын да тас этип, арты көргөшө тошгөндө. 1943 жылда 11-чи январьда уучулачууладан топусулдуу азалтангьан эди. Андан сора көп да бармай алынистине Эльбрусу тейлесине өрпөл, андан фашист шандартпаны энише баргьгьандыла эмда СССР-ни Кырал байрагын тохтадыргьандыла.

САБАЙЧЫЛАНЫ Хажи Мурат, тарых илмуланы доктору.

АКЪЫЛ

Асмамла информация органлагьа статьялага эм репортажлага адамла кыайсы миллеттен болгьанларын жазаргьа эркин этерик туюлгьолө

Чечени тш байламлыккыла, миллет политика, басма эм информация жамы бля министр, шьндю уа «Единна Россиден» депутат Шамсвал Саралиев миллет политиканы илгендиреу себеллик этреге деп кесини предложениясн бергенди. Парламентарни асмамлы информация органланы материалларында адам кыайсы халкыны келечиси болгьанын жазаргьа керек туюлгьодө, дейди. Аны айтканына көрө, ол миллетле аралы даулашпаны кыозгьайды эм адамданы оюмларын терсине бурды.

Кюн сайын асмамлы информация органла материалларында эки чечени орусуну өтпөрүдө, эрменили орусуугьа чалды, деп турдыла. Ол негда бу миллетте келечиси алга эти, былай этип, деп нек кычырчы турургьа керекди? Ол адамданы ачууландырды эм миллетле аралы кыозгьа этреге келгендери. Осал миллетле болмайдыла, - дейди Саралиев.

Кырал Дума премьер-министри кулугуула Мелведиевни салыргьа деп кыол көргөндө, «Справедливая Россия» партиядан бир чечени, Россей Федерацияны коммунист партиясындан да биреу кыол көтюрмө кыогьанд эдиле. Блек заман озгьандан сора аты

айтылган интернет-сайт былай жазган эди: «Чеченилие Мелведиев чырмаулык этдиле», - деп. Ма ол эки адам кыол көтюрмөлөрдө ючюн сау миллет төрлөнгенди, - дегенди депутат. Ма алай терсиклени болдурмуз ючюн, кюз артында Кырал Думаны кыарамына законга тиийшли торлөнүлө кириунуле юсөндөн законопроектни берилди. Саралиевни айтканына көрө, закон асмамлы информация органланы оюсөндө болушк болуп. Ол аныгьалтанганга көрө, Шимал-Кавказ федеральны округда (Дагьестан, Шимал-Осетия, Ингушети, Кыбарчы-Малкыбар, Кыраачай-Черкес Республикада эм Ставрополь крайда) социальны сөтлени эм тевеленияны болушуклары бля ол башламчылыккыны союзу бардырыла турды.

Алекьа халкьга сора турбабы керекмиди, керек туюлгьодө статьяда, репортажлада адам кыайсы миллеттен болгьаны айырылгьа, деп, - дегенди депутат. Саралиевни айтканына көрө, кавказ республикада жашагьанланы 82 процентин, адам кыайсы миллеттен болгьаны жазар кереклиси жокчуу, дейдиле.

Парламентарини башламчылыгына экспертле да эс бургьандыла. «Көп миллетли

Россей» деген клубу башчысы Александр Соколов айтканга көрө, сөз чертип айтчара миллеттени юсөндөн угьай, кыайсы этника кызуумдан эм кыайсы региондан болгьаныны юсөндөн барды.

«Даулаш (тойош) этника негда дин бля байламлы болгьан эсе, алай болгьаны да тохтадырылгьан эсе, алай болгьаны да кыагызыды. Кыайсы миллеттен болгьанларын айтыргьа керекди. Даулашала (тойошле) жашуу этиу бля негда криминал бля байламлы болгьан эселе, ол болумда кыайсы миллеттен болгьаны жашуу - ол миллетле аралы кыозгьаланы кыозгьа болушкчуу, - дейди эксперт.

Ол юлгөдө, тш кыралланы сынауларын, эччи алып айтканда, алай ишгерге улуу эс бурган АБШ-ны сынауу келтиргенди. «Полициячыладан экси бирге алып эселед, аладан бир англосак болса, башхасы, борчуу халда, латини негда афро-американы болургьа керекди. Фильмдеде да терилери бир бирден башха торсюнөк болургьа керекди. Сабий иллула да ма ол халда кыралдадыла. Сөз ючюн, гинжиле бери акь «терили» эсе, экинчиси кыара «терили» болды. Американы газетледен бери, «эки негирли бир акь шинили өтпюрөгөндө»,

- деп жазса, ишин тохтагьандан дептенге да угьай демейди. «Штады, тинтيله бардыруучу органлагьа керек да болур бузукчуу кызуумданы изленгенде ала кыайсы миллеттен болгьанларын, газет окуучуларга, башха адамдагы уа ол сөрөстөлпөне керек туюлгьодө - ала миллетле аралы кыажуулачуу туурдурдыла, - деп, инануулу айтты Саралиев. Эксперт адам кыайсы миллеттен болгьанын битеу асмамлы информация органда, ол санда кинематографьенди, да айтмайлыгы керекди, дегенди.

«Известия» газет.

Собы

Сабийлене муратларын толтургьандыла

Кыыйын жашуу болумгьа тошгон юйрөлдөн жашкыла бля кыайыкыла бля жый көп муратлары толтургьанды. «Мураты толтургьа болушакьчидө не зат сойгонлени юсөндөн жазгьан этюу сабийле ала этрөдөн бери салкьган саугьаланы бергенди.

Корчак-Корчак алагыга болушакьча итинген адамданы саны эсе барды. Алай алгьаркьалада Нарткьаладан КМР-ни Урууну эм социальны айнытуу министрствосуучу Леонид Раисов деген социальны жуумушларын жалчытуу комплекси арасы» деген учурдениясиндан

эки сабийге саугьала берилгенди. Араны ишчилери миллеттен болгьан келечилери бля бирге 12-чыллык Астемир Афуановну бля 11-жыллык Аллина Воркованы юйрөлдө берилгьанды. Астемирни гителечигени бери ДЦП ауруу баргьан, ол бек ачыккыла, окьбурга да койгьа жашкьчидө. Ол этрөдөн бери велосипед термиле эди. Врачланы айтканына көрө, велосипедке айлануу Астемирни саугьалунга эти болушк эди. Жашкьчда да «Леонид Раисов» деген жазгьан.

Бу саугьаны анга юйөнө элтип бергенди. Астемир, конакькалыга ырызылгьан айтып, олсатгалы анда учуп бейтени.

Алина Воркова уа юйорю көп болмай жангы фангьа кёнгенди. Алай кызыккыч ала мультфильмге бля сабий-юйрөтү бериулге кырачара телевизор болмагьаны жарыста эди. Ол кон аны мураты да толгьанды. Андан сора да, сабийлеге урууну эм социальны айнытуу министр Тобуйяны Альбертини алгьышау сөзлери бля откьрыткала да бергенди.

Урууну эм социальны айнытуу министрствону пресс-соубьасы.

ЖУРТУБУЗ

Къаяны чукуянда къужур ташла

Огъары Чегемде Къайсынны ата юйюне баргана, алайдагы аруу табигъатха къарайдыла, сейир-тамашага къагъадыла. Мекенин кончыгыш жагында уа тик къаа сюедиле. Аны тѳпесинде уа, адамла келтири салганча, бир къауум уллу таш барды.

Ала къаагъа жалган болгъандары узакъдан оюнуна билилип турады. Инбашынгы

салып, бир тюртгенинлей, тѳгереп кѳтерикге окуна ушайдыла. Келери да не заманладан бери тура болура алайда?
Аны юсюнден былай таурух жорюйдо. Къааны баш жаны уллу къулакды. Аны топ жагында уа бурун заманладан бери, адамла юк - журт ишлеп, жашан тургъандыла.

1912 жылда таулда уллу сакъ жауун жаурды. Къулак-

ны толтуруу ырха келеди. Къурутган суу чукуйга дерч чыкъганды. Бу ташла да ол заманда келтирилгендиле. Анден бери таулда алынча дѳ, бурун замандагы бушулу ишин эсертмелерича.
Ол ырха дагыда кѳп таш келтирген эди. Аланы да биз эз башындагы сырта кѳре-биз Бир-бирлерин толперине хуначыкъла ишлеп, къысты

рыкъла салынып, тѳгеремезча этилип турадыла.
Къулакдан келген къурутган суу Акъболатланы Жакону юнѳе да басхан эди. Ол кеси кутулды. Алай къызылары уа ырха тюбюнде къалдыла. Огъары Чегемге дуагъа Казим да келеди. Шыкъындан ырхыкча бла аууп, Бушулу ишег наму да жазган эди акыкылан.

ОГЪАРЫ ЧЕГЕМДЕ АКЪБОЛАТЛАНЫ ЖАКОНУ ЮЙОРУН ЫРХЫ БАСХАНДА ЭТИЛГЕН ЖЫР

Чегем эли башындан
Кезиусоз буз жауғанды.
Таш-топуракъ къалмайын
Жаюлағъа ауғанды.

Къошуу элле келелле
Таш журун чығарды,
Жаю кыруу талмайды
Кыяларың алып къычарга.

Чегем боюну къалмайын
Акъ ырыздан толгъанды.
Онеки жан бир ююнге
Шейит ёлок болгъанды,

Шейитлени башлары
Сабыр жаки - Малъжарукъ.
Шейитле бер, Аллах,
Кыяматт кюн бет жарыкъ.

Ташла киби келелле
Кѳкнѳ юйюсоз буларды.
Ырхы тюбюнде къалдыла
Жакону аруу къызылары.

Жазыу кѳкде жазылган
Сабыр жаки — кѳк гинжим,
Заруатха тѳзалмай,
Атангдан аман инжилдим.

Къулачч юнионго сакълагъан
Аман бир бект жилайды.
Нетейик, Тейди чамланса,
Кюю, палахы былайды.

Жарлы Жако, сен кѳрдюн
Чегем тарыны кюйсозюн,
Аян къызынжа жапылда
Аминатны берне кюйсозюн.

Ташла ичинде къюндев
Даууну чепкен кѳлгю.
Шѳфауат жолуна кетди
Аллахны сыйлы мѳлгю.

Лечин бала - Сюлемен —
Къанаты къатмай жомлгъан,
Жаюна жазыкъ киби болур,
Ююю юсюне оялгъан!

Жарлы эгичин Атин да
Салгъа къычыра батды.
Аны киби къызылгъа
Къатында ёлок жатады.

Жарлы Жако, тынчай сен,
Сабыллай чалгыш тишеген!
Ырхыга къаруу этмидинг,
Аллахдан себел излгем.

Холам тарына, Басханнга
Къуугун аттыла кетиди.
Чегемни жарлы къалыны
Бу къара кюнге жетиди.

Сени жауун къарағанды
Чегем боюнуңда болгъанга
Жакону халарын айтыгъыз
Къыйынлыкны соргъанга.

1912 ж.
Хажин намуусунда Чегемде
болган бушу ише бек тап
ачыкълады. Мындан арысында
Аллах сакъласын ол эли аллай
палахладан.

Ташла уа сюелелде бийик
къаа башында. Огъары жыланы
беуеюлерича.
ОСМАЛНАНЫ Хыйса.

САУЛУКЪ

Биз нек ауруйбуз?

Тютюн тартыу. Бу осал тѳре жашуу 8-15 жылгъа къыскартады. Тютюн ичиючлѳе, башхала бла тенгешдиргенде, юк кѳреге кѳп инфаркт болардыла, ёпелери рактан ауруууналыны да 30 проценти тютюн ичгенлери бла байламды. Андан сора да, тютюн ичию панкрититини, гастритин, бир-бир кѳз ауруулану къызгъайды, сабий турмушча эвѳтѳе болушкъу.

Аракъны осудуру ичю. Жо-рок, къан тамыр, баурууларны сылтаууду, ачытырлаха сюерди. Даим аракъны ичгенни билими азды. Врачла аракъны сюйгенле 60 тюрлю аурудан аурууланганын токташдырды.

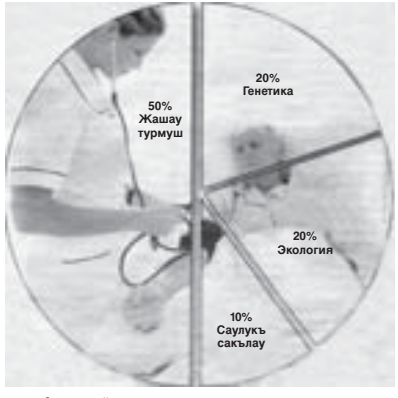
Аш-азыкны татымысы. Генетикле берген шартлағъа кѳре, рактан аурууланганы 35 проценти осал аш ашагъанлары ючюн аурууладыла.

Гиподинамия. Кюн сайын 6 сағатдан кѳп заманы отуруп ишлеген адамла, кѳле турган 15 жылдан сора ауруп башларга болушкъула, 3 сағатдан аз заманы ишлегенле бла тенгешдиргенде.

Стресс. Узакъгъа осулгъан къагъалы болум - гастритин, гипертонияны, стенокардияны айнууларын, жукъусузлыкъну, вѳещстволаны алшыныулыкълары булушкъаны шартды. Таш къыраллы агимле айтанларына кѳре, ауруулары 75-90 проценти стресс бла байламдычыла.

Ауруула болмача этю. Озгѳн ѳмюрю 60-чы жылларында Исламда скрининг профилактика программасы жашауда бардырыла эди, тишируулары уятлыкъларында рактан ауруулану ал кѳзюлеринде табар мурад бла. Андан ары 20 жылны ичюнде тишируулары оп аурудан ёнуерлери 80 проценте ауруула эди. Кыска айтсакъ, азгъагъа профилактика халда къажыу кѳреш эм аланы къаллай ауруула болгъанлары айдан билип, къаралы ишлери болса, къаралы кѳзлѳе саулукъну ичюгеринге сѳз да жокъду.

Тѳлоден тѳлоге этю берѳю. Тѳлоден тѳлоге этю алы минг

ауру барды дѳидиле, аладан бѳшиш етедиле тѳлоден тѳлоге. Тѳлоден тѳлоге ѳтѳер журуну юсюнден айтѳ керексим жокъду, алты миндген бѳшиш ѳте эсе, алай аурурга болушкъу юсюнден айтѳрга уа керекди. Сѳз ючюн, ата-ана диабетден, гипертониядан, шыкырдан неда аллергиядан ауруу эсе, сабий да аурурга болушкъу деген 20-40 проценти тута эсе, ата, ана да ауруула кѳле да сабийлери уа аурурга болушкъула деген ому 40-60 проценти тутады.

Хауаны кирленгенни зараны. Промышленность айныган шахарлада жашаган сабийле, экология жаны бла таза шахарлада жашагъанла бла тенгешдиргенде, сууукъ тийген аурууладан 2-2,5 кѳре кѳп ауруйдула.

Жабы. 50-55 дѳешибел юкю болгъан жабы нерваланы системаларын ишлеуон буады. Уллу автомобиль жолладан 100 метр узакълыкда болган юйлеге жѳтѳн жабыны кюню 70 децибелден аз болмайды.

Тореклени, колколени барлыкълары. Паркланы, терек бѳчаланы къатпарында жашагъанла аз семиредиле, солу тамырлары, жореклери да къыйнамайдыла.

Электромангнит тавкъла нерва системалары. къан этюичю системалары заран тошорюрге болушкъула. Алайды да, электрозаланы, мобильный байламлыкълары вышкаларыны къатырланды жашуу эвѳтѳе керек тюрлюдо.

Медицина жаны бир тек болушкъу эвѳтѳе болсун. Уста врачла терк жетерча болса, ауруулан аглысы осерлерине да алай бир терк турлушкъу.

«АиФ. Саулукъ» газет.

Жангы жорукъ

Жууаплыкълыкъ къатыланарыкъды

2012 жылда 1-чи январьдан башлап водителден сора да 8 адамдан кѳп пассажирге жери болгъан транспорт тахоргофла эм къоркъуусулукъну бек баулары бла жалчытылынурга керекди. 2012 жылда июнда 78-чи номерли Федеральний Законун 7-чи статьясына тиийишликте законодатель актлағъа аллай тюрленюле кийрилгендиле.

Энци белгилеп айтсакъ, Администрация право нязамгъа бузукълукъ этюню кодексини 11.23-чю статьясына кийрилген тюрленюде тахорграфны хайырлануу жорукъларына бузукълукъ этгенле жууапха тартыладыла деп айтылады.

Тахорграф неди? Ол транспортну къаллай теркич бла баргъанын эм жолда жорюнген кѳрзѳтѳен приборду. Аны бла бирге прибор водителни солу алгъаны эмда аны ишлеуу нязамы дегенча шартлары белгиле этгенлей айтылады.

Статьяны излемине кѳре, жорукъгъа сынгынаган водителге бир миндген 3 минге дери, онучу куулукъчугъа уа 5 миндген 10 минге дери тазир салынады.

Бу кѳрзѳтѳелген статьяны излемлери 2013 жылда 1-чи апрельден закон кюч алмайдыла.

КъМР-де МВБ-чи ГИБДД-сыне прѳс-службасы.

«Газетни келир номери 11-чи августда чыгарыкъды.»

Журналистни кѳз къарамы

Былхымсызлыкълыкъ

Жашуу къолай игилене барганы сайын, адамланы сезимлери да ѳседиле. Ала жашаган шахарларында, элдеринде тизгин, нызам болурун илелдейле, алай болурун сюедиле. Ол бююлюкде жорукълар да барады.

Республикабызны ара шахарында айтблыкълыкъ э бурмай кюйгѳн къыйынды. Былайда мен скверде тизгинни юсюнде энци айтѳркъ эдим. Аланы тийерлеринде, ичлеринде жаюу жолла аруу питала бла сырылып, кѳзюне къууандырадыла, алада айлангъан уллуны гитчени да шѳлерин кѳтюрѳдиле. Ол а жашуу турмушун ичленгенни ашанларындан бирдериле десек тюз болур.

Алай бла байламлы мен былкелтиргенлери ючюн право эдим. Сквердеде бу биз айтхан жаюу жоллада омакълыкъларны, аруукемни къышун плиталары жапында адамланы, кол-сакъланы, акък машиналаны аурууларын кѳтюрюрге деп салынгандалыла. Алай къарал турсанг, жайда, къышда да ауру техника кирип, аланы сындырады, муру-чур эвѳди. Аны алайыгъан биз къыз болгъаны айтѳрларында кюн сайын осейибѳ. Былай болуругъа уа керек тюрлюдо.

Жолчукълада питала сал-

гъанланы бир-бирлери да жууаплыкъларны артыкъ сезгенге ушайдыла. Солуп айланган адамла аланы ити тынгылы орнатылмагъанларын, тепчи тургъанларын кѳредиле. Ол да къурулушчулары ишлеринде кемчиликлен берди. Анга спецалисттер, онуучула кѳз-къулак болуп, къайгырып, зыяны ишленгенни терсиликлерин аныларга керек тюрлюмодолѳе.

Ол тюрлю жууаплыкъларны шахарны онуучуларын да соруула керек сунама. Уллу ача къоранчыла этилип салынган апелланы, тротуарланы бузмай сакълау - битѳе барыбыз да борчбузду. Шахарны бир-бир адамлары айтблыкъларны чачанлары, халкъ молкге заран келтиргенлери ючюн право нызамны сакълауучу органланы жанындан терсиликлерине жолукъурулуғъа керекдиле деп айтѳркъ биз, шахарчыла, жал тѳлеучюле, эркинбиз.

Дагыда быллай бир жаюу къышун юсюнден айтѳркъ водителге сени тереклеринг, газонларинг да тийгѳн болмайдыла. Бу кюнде мен быллай бир ише шашагъан болдум: оми жаш адам иншарка автомашина бла транспорт жорюучо Карашаев аты орамдан скверге

чыкъдыла, бир тротуардан бир-сине ѳте. Къуийиланы Къайсан атлы проспекте чыкъдыла. Аланы законсуз жолларында неча тийгѳнч, чырмау бар эселе да, сан этмездиле. Алай да айланган адамла айтѳ этил ѳблешгендеринде уа, автомашиналар аланы осерлерине буруп, сылыкъ сѳзле айтѳп сигналны къычыртып кетдиле. Ала жолда жорюучо жорукъларын толтуруу дегенни къулакъларына алмадыла. Алелени питала бла сырылып жаюу жолун ууата, малтай, кюн сайын алактан жорюйдюле. Аланы терсиликлерине жолукъуруу адам табыла, ала алай этмѳз эдиле. Жарсыгъа, ГИБДД-ны инспекторлары алай жерлеге бармазыкъларын биледиле.

Биле айтѳрмын, голле дакталы шахарларыбызга къууана жашай эселми нафафикъ нызамсызлағъа аруушкъ, тизгин да керек тюрлюдо. Жамает нызамгъа сыйынмагъанла закон бла жууапха тартылырла керекдиле. Алайсыз къылыкъларына, адепсизле айыны, эсертюню апланы къаматуу, нызамгъа салыу жарыкъ жашаубузу бютюнда къууаты этердикле.

ТЕММОЛАНЫ Мухамин.

Башындан хар зат да бек изги кѳрюнеди

Къабарты-Малкъарда жашаган адамланы къыйын табыгъат болумладан къоруулау, суу кѳтюрюлюу бла байламлы гидрология болумуну тинтир мурадта Российни МЧС-ини Къабарты-Малкъарда Баш управленийсы, баскак организацияла бла ведомстволаны келечилерини къатышуулары бла республиканы бийик тау районларын вертолѳт бла тинти чыкъгъанды.

Кюн къызуу болуп, арадан арагъа уа сакъ журула жаууп тургъанлары себѳеми тау элде дѳрхѳ кѳлѳр, жер кѳчер деген гузаба сакъланады. Табыгъат болумлағъа кюн сайын уллу эс буруп турулмаса, хал осалгъа айланп, адамла къыйынлыкъларга тошлѳре деп къоркъадыла спецалисттер.

Кѳп болма ала вертолѳт бла чыранлағъа къарагъандыла. Аслам эс Басхан аууунда Башкъар кѳлге бурулгъанды.

Арт кезюде ол, кѳл толуп, суу оюкъыннып, ырхы Тирныаузгъа хата келтирди деп кѳп халар жорюйдо. Ала байламлыды Бийик тау геофизика институту, МЧС-ини келечилерин да къайгыр-

гъа къалдырганы. Бусыгъатдағъа къалдырған суратланы эм басха тинтилуени тол болмаган кѳрюмдюлери бла, буз терк эрип, кѳл толуп келеди.

Российни МЧС-ини Къабарты-Малкъарда Баш управленийсы прѳс-службасы билдиргенге кѳре, вертолѳт бла бардырылган тинтилуе Бийик тау геофизика институту эм «Къабалкъгеоинтеринг» жабыкъ акционер обществоно спецалистлери да къатышандыла. Жуукъ заманда суратлағъа къарат, этилген ѳнчелуени тинтип, аны кѳрюмдѳ чыгарыллыкъларыла. Юз бла ала власть органлағъа суу кѳтюрюлюу бла халны юсюнде доклад жарашарылыкълары, бийик тау элини ырхыдан, судан къоруулау, адамлағъа келлик зараны азайтуу жаны бла рекомендацыйла берилдикле.

ГЕРИЙЛАНЫ Асият.

Прокуратура

Предприятияны ахчасын хуржунларына ургъандыла

Къабарты-Малкъарны прокуратурасында КъМР-де МВБ-чи Следствено управленийсыны, Экономика къоркъуусулукъ эм корунууағъа кѳржунлары ургъанлары бла байламлы угуловый ишени ишленни органларыны угулов-прѳцессуалый ишлерин надзорлукъ этген ѳблѳмюню къулушчулары, нарконтрѳль келечилери да къатышын ведомствола аралы оператив кенгеш болгъанды. Асаз сѳз 2011 жылда ноябрде

«Налыкъ энергосѳтѳ» ООО-ну онуучулары предпритияны кассасына адамладан эм контролердан тошген ахчаны келеслери хуржунларына ургъанлары бла байламлы угуловый ишени тинтиу эм оюзоу не халда болгъаны юсюнден баргъанды. Аманлыкълары кѳнчылкъкча бла 5 миллион 786 минг сомну ортагъа салып колешгендиле.

Кенгеше кыйаллыкълык этгенле кимле болгъанлары, келеслери ким ишлеринде къаллай амалла

хайырланганлары тол ачыкъ-ачыкънады. Ведомствола аралы кенгешни итогларына кѳре, угуловый ишени ахчына жетдируге, къыска заманы ичюнде аны бла байламлы законга тийишликте онуу къабыл этилирге кереклиси айтѳлгъанды. Анга надзорлукъчу республиканы прокуратурасы этеди.

Басмагъа ЛУКЪМАН улму М. хазырлағанды

УЧРЕДИТЕЛЪЛЕ: КЪАБАРТЫ-МАЛЪКАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор АТТАЛАНЫ Жамал	ТЕЛЕФОНЛА: Редактору ирѳмѳны - 42-43-41. Баш редактору орунбасарлары - 42-38-21, 47-26-22. Жууап секретары - 42-66-85. Секретаря - 40-93-62. Кореكتورла - 42-43-52.	Редакция авторла бла къагъат жорютмейди. Кюл жамалгъа рѳсѳени этилмеди эм ала артка къагътармайдыла. Газетде басылгъаны материалда айтылган омула редакцияны омуу бла келешимге болушкъула. Алада айтылган хар зат ючюн Россей Федерацияны Басмавы юсюнде законда тийишликде материаланы авторлары келеслери жууапмайдыла.	Газетни басмагъа КъМР-ини Асламы информации органды жаны бла къарал комитетини компьютер службасы хазыр эттеди.	Номерге графике кѳре 19.00 сағатда кюч салынады. 20.00 сағатда кюч салынганды	РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ПРЕС:
РЕДКОЛЛЕГИЯ: БЕШПАЙЛАНЫ Муталин (баш редактору орунбасары), КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан (баш редактору орунбасары), АЛИКАЛЛАНЫ Владимир, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретары).	РЕДАКЦИЯНЫ БЕЛОМЛЕРИ: Жамаут-политика белѳм - 42-67-68, 42-24-02. Экономика белѳм - 42-66-73. Къултура белѳм - 42-75-82, 42-68-72. Социалый политика белѳм - 42-66-76, 47-27-59. Жагъамакъла эм спорт белѳм - 47-26-39, 42-66-71. Письмо эм редакция белѳм - 42-37-94. Телемакъла белѳм - 47-31-28. Сурат альмушча - 42-75-82, 42-66-76. Бухгалтерия - 42-30-87. Операторла - 47-26-28, 42-39-65.	Редакция автордан 400 затгъа тизгинден (машина бла жазылган 5-6 бет) омуу алмады. Газетни басылгъаны материалда айтылган омула редакцияны омуу бла келешимге болушкъула. Алада айтылган хар зат ючюн Россей Федерацияны Басмавы юсюнде законда тийишликде материаланы авторлары келеслери жууапмайдыла. Редакция автордан 400 затгъа тизгинден (машина бла жазылган 5-6 бет) омуу алмады. Газетни басылгъаны материалда айтылган омула редакцияны омуу бла келешимге болушкъула. Алада айтылган хар зат ючюн Россей Федерацияны Басмавы юсюнде законда тийишликде материаланы авторлары келеслери жууапмайдыла. Регистрация номер — 40-066. Индекс - 51532	Газетни басмагъа КъМР-ини Асламы информации органды жаны бла къарал комитетини компьютер службасы хазыр эттеди. Газетни басмагъа КъМР-ини Асламы информации органды жаны бла къарал комитетини компьютер службасы хазыр эттеди. Газетни басмагъа КъМР-ини Асламы информации органды жаны бла къарал комитетини компьютер службасы хазыр эттеди. Газетни басмагъа КъМР-ини Асламы информации органды жаны бла къарал комитетини компьютер службасы хазыр эттеди.	ГАЗЕТИНИ НОМЕРИНИ ЧЫГАРГЪАМАЛА: Теммоланы Мухамин - де журны редактор; Гайдаланы Рита - жууаплы секретары орунбасары; Акушуданы Феруза (1,2-чи бетле) Рахайданы Дзамбия (3,4-чи бетле) - корректорла. Тиражы 3540 экз. Заказ № 2116	360000, Налыкъ шахар, Ленин аты проспекти, 5 Адресини почта: ebor_50@mail.ru